

Parantamisen monimuotoisuutta tarkkan linssin läpi

Arvio teoksesta Kananoja, Kalle. *Ihmelääkärit Suomessa 1850–1950. Kuhnekylypyjä, sähköä ja suggestiota. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 2021. 302 s. ISBN 978-951-858-271-0.*

Saara-Maija Kontturi

Medikaalihistorian tutkimus niin Suomessa kuin kansainvälisesti on viime vuosina nostanut yhä näkyvämmiin esiin menneisyyden parantamisen monimuotoisuutta. Siinä missä perinteinen lääketieteen historia keskittyi ennen 1900-luvun loppupuolta enimmäkseen virallisen lääketieteen kehitykseen ja sen merkkihenkilöihin, uudempi medikaalihistorian tutkimus on tuonut fokukseen tämän kentän ulkopuolista parantamistoimintaa, kuten itseoppineita parantajia ja kansanlääkintää, ja käsitellyt myös niiden ja virallisten hoitojärjestelmien välisiä suhteita. Tutkimukseen on syntynyt jaettu käsitys erilaisista rinnakkaisista lääkintäkulttuureista, jotka ovat ajoittain sekä ajautuneet konflikteihin keskenään että sopeutuneet rinnakkaiseloon myös hyötyen siitä puolin ja toisin.

Oulun yliopiston tieteiden ja aatteiden historian yliopistonlehtori, FT Kalle Kananojan teos *Ihmelääkärit Suomessa 1850–1950: Kuhnekylypyjä, sähköä ja suggestiota* on osaltaan jatkumoa tähän murrokseen, mutta se ottaa monia askelia eteenpäin erityisesti suhteessa suomalaiseen julkisen terveydenhuollon ja muun parantamistoiminnan väliseen dialogiin. Tälle keskustelulle Kananoja toivoo nykypäivänäkin enemmän avoimuutta ja vähemmän vastakkainasettelua (s. 262–263). Käsiteltävä ajanjakso vuosina 1850–1950 oli, kuten Kananoja toteaa, ”itseoppineiden parantajien toiminnalle otollista aikaa” (s. 260), sillä tuolloin julkinen terveydenhuolto ei vielä ollut saavuttanut sitä vahvaa asemaa, joka sillä on nykyisin. Ensinnäkin hoidon saatavuus oli paikoin edelleen heikkoa, eikä julkisen terveydenhuollon hoitoon hakeuduttu välttämättä silloinkaan, kun se olisi ollut mahdollista. Perinteisesti hoitoon hakeutumattomuuden taustalla on nähty suurilta osin potilasväestön, epävirallisten parantajien sekä lääkäreiden välinen sosioekonominen kuilu, joka synnytti eripuraa ja epäluottamusta (mm. Vuorinen 2006; Kontturi 2021). Kananojan kirja kuitenkin osoittaa, että kyse oli muustakin: erityisesti pettymys lääketieteelliseen hoitoon ajoi myös sivistyneistöön, virkamieskuntaan ja porvarissäätyyn kuuluneita epävirallisten parantajien tykö. Vasta toisen maailmansodan jälkeen terveydenhuoltojärjestelmä oli niin kehittynyt, että

suomalaiset saattoivat olla koko elämänsä julkisen terveydenhoidon piirissä (s. 12–13, 262, 266).

Teoksen keskiössä ovat siten rinnakkaisten, osin kilpailevien lääkintäkulttuurien väliset (valta)suhteet sekä niiden niin yhteneväiset kuin risteävät intressit. Kananoja tarkoittaa omassa teoksessaan lääkintäkulttuurilla ”kaikkea Suomessa tänä aikana harjoitettua lääkintää, joka kattaa niin kotihoidon kuin monenlaisten ja monenlaisia menetelmiä käyttäneiden parantajien sekä koulutettujen lääkärien, sairaanhoitajien, kätilöjen ja apteekkarien toiminnan” (s. 13). Lääkintäkulttuurien ja niiden välisten suhteiden teemat ovat olleet vahvasti esillä myös Kananojan aiemmassa tutkimuksessa, kuten viime vuosien teoksissa *Kiistellyt tiet terveyteen: Parantamisen monimuotoisuus globaalissa historiassa* (2017), *Healers and Empires in Global History: Healing as Hybrid and Contested Knowledge* (2019) sekä *Healing Knowledge in Atlantic Africa: Medical Encounters, 1500–1850* (2021). Näiden teosten sarjassa *Ihmelääkärit Suomessa* on suuremmalle yleisölle suunnattu teos, mutta se pohjautuu vankkaan tieteelliseen tutkimukseen ja kohdistuu Suomeen.

Tutkimuksen keskeistä aineistoa ovat lääkäreiden vastauskirjeet vuoden 1920 kiertokirjeeseen, jossa lääkintöhallitus pyysi lääkäreiltä tietoja toiminta-alueellaan toimivista epävirallisista parantajista. Kirjeitä saapui peräti 213 ja vastausprosentti oli korkea, joten aineisto tarjoaa poikkeuksellisen kattavan kuvan parantamistoiminnasta hieman Suomen itsenäistymisen jälkeen. Lisäksi tutkimuksessa on hyödynnetty laajasti oikeudenkäynti-, sanomalehti- ja muistitietoaineistoa. (s. 11–12.) Tutkimuksessa yhdistyy virallisen ja epävirallisen lääkintäkulttuurin edustajien näkökulman lisäksi mielenkiintoisesti myös kolmas näkökulma: 1970-luvulla potilailta kerätty muistitietoaineisto valottaa heidän omia kokemuksiaan parantajilta saamastaan hoidosta (s. 14).

Kirjan teema on kulttuurisesti ajankohtainen, kun koronapandemian myötä rokotteisiin liittyvät salaliittoteoriat ovat vahvistuneet, vaihtoehtolääkintä jakaa voimakkaasti mielipiteitä ja monet virallista lääketiedettä kyseenalaistavat toimijat ovat saaneet julkisesti paljon huomiota (s. 12). Toisaalta jonkinasteinen konflikti virallisten ja epävirallisten lääkintäkulttuurien välillä näyttäytyy ikiaikaisena, vain muotoaan muuttavana. Kananoja toivoo kirjansa lukijan ymmärtävän, että ”lääkintäjärjestelmien välisillä kiistoilla on pitkä, tämän kirjan kronologiaa paljon syvemmälle ulottuva maailmanlaajuinen ja kansallinen historia. Tämän perusteella voi todeta, että kiistojen ytimessä ei aina ole ollut lääkinnän sisältö ja tehokkuus vaan myös taloudellinen kilpailu tai valta-aseman tavoittelu osana laajempia poliittisia kamppailuja. Eri järjestelmissä toimivat parantajat ovat tuominneet toisensa monesti ilman yritystä syvällisesti ymmärtää, mitä toisen järjestelmän edustajat tekevät” (s. 263). Omalla teoksellaan Kananoja pyrkii rakentamaan siltaa erityisesti suomalaisessa terveystieteellisessä keskustelussa yhä kauemmas toisistaan ajautuneiden osapuolten välille. Samalla hän korostaa, ettei halua mainostaa tai puolustaa tutkimiansa hoitoja, vaan tarkastella aihetta historiallisena ilmiönä, arvottamatta tai tuomitsematta sitä.

Parantajia ja seuraajia

Temaattisesti teos jäsentyy aiheen taustoitukseen suomalaisessa ja kansainvälisessä kontekstissa sekä itse käsittelyosioon, jossa käydään läpi ajanjakson keskeisimpiä virallisen lääketieteen ulkopuolisia ilmiöitä ja henkilöitä: käsittelyssä ovat muun muassa kuhnelaisuus (saksalaisen Louis Kuhnen mukaan), uoutilaisuus (luonnonparantaja Juho Uotin mukaan), homeopatia sekä naturopatia (parantaja Hans Kalmin toiminnan muodossa). Lisäksi Kananoja tarkastelee rokotusvastaisuutta, josta tuoretta tutkimusta osana luonnonparannusliikettä on tehnyt myös Suvi Rytty (Rytty 2021). Kananojan käsittelemien ilmiöiden runsaus antaa kattavan kuvan ajanjakson parantamistoiminnan monimuotoisuudesta ja keskeisimmät ilmiöt ovat hyvin edustettuina. Eri ilmiöihin liittyviä henkilöitä on lukuisia ja heidän tapauksensa käydään läpi seikkaperäisesti; Kananoja on perehtynyt tutkittaviinsa perusteellisesti, antaen arvoa heidän yksilöllisille ja monisävyisille tarinoilleen. Nimien määrä tuntuu välillä runsaalta, mutta apuna on kattava henkilöhakemisto kirjan lopussa.

Kirjaan sisältyy pari muutaman sivun mittaista kuvitusosiota, joiden kuvat on osuvasti valittu havainnollistamaan käsiteltäviä henkilöitä ja ilmiöitä: valokuvia, dokumentteja ja mainoksia parantajien palveluista. Erityisesti mainokset ovat kiinnostavia tuodessaan esiin parantamisen kaupallisuutta ja julkisuutta – siitäkin huolimatta, että toiminta oli monien silmissä kyseenalaista. Niissä korostetaan hoitojen pystyvän siihenkin, missä lääketiede epäonnistuu. Esimerkiksi luonnonparannusta mainostetaan lausein ”sen avulla voidaan ruumiista poistaa myös itse taudin aihe” ja ”Sen avulla on voitu pelasta monta lääkärin hylkäämääkin”, ”tehoisin, helpoin, vaarattomin parannuskeino” (s. 96–97). Vastaava retoriikka, jossa luvataan vaivattomasti helpotusta vaivaan kuin vaivaan ja toivoa lääketieteeseen pettyneille, on tuttua myös nykyisistä vaihtoehtohoidoista.

Kananoja huomauttaa, että tarkalleen ottaen käsite ”vaihtoehtolääkintä” on syntynyt vasta tutkittavan ajanjakson jälkeen 1900-luvun jälkipuolella, jolloin biolääketieteen valta-asema oli jo vakiintunut ja sen ulkopuolinen toiminta määritelty ”vaihtoehtoiseksi”, mutta käsiteltävällä ajanjaksolla valtasuhteet eivät olleet niin selviä. Etenkin potilaan näkökulmasta virallinen lääketiede oli vain yksi vaihtoehto muiden joukossa. Kananoja pyrkiikin käyttämään parantamistoiminnasta aikalaistermejä ja välttää arvolatautuneita käsitteitä, kuten ”puoskari”. (s. 29). Näkökulma on kaiken kaikkiaan ymmärrystä lisäävä: ”Niin menneisyydessä kuin nykyaikana kaikkien tavoitteena on varmasti ollut ja on paras mahdollinen terveydenhuoltojärjestelmä. Kysyttäessä kukaan tuskin kieltäisi tätä, mutta vastaukset siihen, mikä on parasta terveydenhuoltoa, vaihtelisivat vastaajasta riippuen” (s. 267).

Sallitun ja kielletyn toiminnan reuna-alueilla

Rajankäyntiin sallitun ja kielletyn parantamistoiminnan välillä palataan teoksessa toistuvasti, ja iso osa Kananojan tarkastelusta liikkuu sallitun reuna-alueilla ja myös sen ulkopuolella, laittomassa tai laittomaksi epäillyssä toiminnassa, jota voidaan myös oikeudenkäynneissä. Kananoja on pyrkinyt selittämään rajaa huijarimaisen toiminnan ja parantamistoiminnan välillä sillä, uskoiko parantaja itse käyttämiinsä metodeihin ja kuinka paljon hän pyrki hyötymään siitä taloudellisesti. Tällöin toiminnan ”moraalisuuden” määrittely ei keskity niinkään mitattaviin hoitotuloksiin ja virallisen lääketieteen ulkopuolelle jäämiseen, vaan antaa arvoa myös hoidosta apua saaneiden

potilaiden kokemuksille ja parantamisen holistiselle ulottuvuudelle. Toisaalta näkökulma tunnustaa sen, että myös onnistuneina pidettyjen parantajien oppien nimissä harjoitettiin huijarimaista toimintaa. Oikeudenkäynteihin päädyttiin usein silloin, kun katsottiin, että parantajien toiminta haastoi virallisia lääkärintoimen asetuksia ja lakeja. Esimerkiksi hierontaa ja kylvetystä saattoivat tarjota parantajatkin, mutta lääkeaineiden käyttö oli varattu vain lääkäreille, ja niiden luvattomasta käytöstä voitiin haastaa oikeuteen puoskaritoiminnasta. Jotkut parantajat päätyivät käräjille myös muiden rikkomusten vuoksi, kuten Juho Uoti kotirauhan rikkomisesta, mutta samassa yhteydessä häntä syytettiin myös laittomasta lääkäritoiminnasta. (s. 88–89, 98–101, 266.)

Kananojan teos tarjoaa siten lupaamansa monitahoisen tarkastelun 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alkupuolen parantamistoiminnasta kaikkine harmaan sävyineen. Medikaalihistorian tutkijan näkökulmasta, ja uskoakseni myös monen aihepiiristä kiinnostuneen mutta siihen enempää perehtymättömän lukijan näkökulmasta, erityisesti ilmiön kulttuurisille ja laajemmille merkityksille olisi kirjassa voinut suoda enemmänkin huomiota ja vastaavasti tiivistää hieman useiden yksittäisten toimijoiden yksityiskohtaista käsittelyä. Nämä parantajien tapaus- ja henkilökuvaukset ovat kuitenkin sinänsä mielenkiintoisia ja palvelevat hyvin mikrohistoriaan kallistuvaa tutkimusotetta. Laajempi yhteiskunnallinen ja kulttuurinen keskustelunavaus on kuitenkin kirjassa onnistuneesti mukana, ja erityisesti jälkisanojen pohdinta ja kontekstointi on ajatuksia herättävää. Tämänkaltainen avaus on varsin tervetullut yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa terveystieteelliset kysymykset ovat kärjistyneet ja julkinen keskustelu niiden ympärillä kuumentunut. Hoidon järjestämiseen, yksilön vastuuseen ja oikeuksiin sekä sallitun ja rangaistavan parantamistoiminnan rajaamiseen liittyvät haasteet voivat parhaimmillaan saada peilauspintaa menneisyyden ilmiöistä ja auttaa pohtimaan niitä laajemmasta näkökulmasta.

Kirjaa voi suositella niin tutkijoille kuin kaikille terveyden ja sairauden historiasta kiinnostuneille.

FT Saara-Maija Kontturi on projektitutkija Itä-Suomen yliopiston historian- ja maantieteiden laitoksella.

Kirjallisuus

Hokkanen, Markku & Kananoja, Kalle toim. 2017. *Kiistellyt tiet terveyteen. Parantamisen monimuotoisuus globaalihistoriassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, <https://doi.org/10.21435/ht.273>.

Hokkanen, Markku & Kalle Kananoja toim. 2019. *Healers and Empires in Global History. Healing as Hybrid and Contested Knowledge*. Cambridge: Palgrave, <https://link.springer.com/book/10.1007/978-3-030-15491-2>.

Kananoja, Kalle. 2021. *Healing Knowledge in Atlantic Africa. Medical Encounters, 1500-1850*. Cambridge: Cambridge University Press, <https://doi.org/10.1017/9781108868020>.

Kontturi, Saara-Maija. 2021. *Lääkärikunnan synty. Suomen lääkärit n. 1750–1850*. JYU dissertations 372. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8603-2>.

Rytty, Suvi. 2021. *Ruumiista reformiin. Suomalaiset elämänuudistajat, luonnonmukainen ruumiinmuokkaus ja modernisaation ongelma, 1910–1932*. Turun yliopiston julkaisua – Annales Universitatis Turkuensis, Ser. B: Humaniora, 563. Turku: Turun yliopisto, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8681-1>.

Vuorinen, Heikki. 2006. *Tautinen Suomi 1857–1865*. Tampere: Tampere University Press, <https://urn.fi/URN:ISBN:951-44-6659-4>.